

การคงอยู่ของนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล กรณีศึกษา : ตำบลแหลมสน อำเภอลง จันทบุรี

ยุวรรณา ทองมัน¹, นิสากร กล้าณรงค์¹ และ ครองชัย หัตถา²

¹สาขาวิชาภูมิสารสนเทศเพื่อการจัดการเชิงพื้นที่ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยทักษิณ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90000

²บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทักษิณ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90000

yuwanna.tm@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสน อำเภอลง จันทบุรี โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลหลักคือ เกษตรกรชาวนา ผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งหมดจำนวน 15 คน

จากการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินพื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลตำบลแหลมสน ในระยะเวลา 27 ปี โดยใช้ข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียม Landsat-5 (ปี พ.ศ. 2532) และ Landsat-8 (ปี พ.ศ. 2559) พบว่า ในปี 2532 ตำบลแหลมสนมีพื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลประมาณ 1,011 ไร่ จากพื้นที่นาข้าวในตำบลแหลมสนทั้งหมดประมาณ 1,613 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 62 ของพื้นที่นาข้าวในตำบลแหลมสน และในปี 2559 ตำบลแหลมสนมีพื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเล ประมาณ 1,194 ไร่ จากพื้นที่นาข้าวในตำบลแหลมสนทั้งหมดประมาณ 2,075 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 57 ของพื้นที่นาข้าวในตำบลแหลมสน และพื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสน อำเภอลง จันทบุรี มีการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่จากการปรับพื้นที่นาข้าวเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ ปาล์มน้ำมัน และยางพารา รวมทั้งพื้นที่นาทิ้งร้างจากปัญหาการขาดทุน แต่ยังคงมีพื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลมากกว่าร้อยละ 50 ของพื้นที่นาข้าวทั้งหมดในตำบลแหลมสน

การคงอยู่ของนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลในตำบลแหลมสน พบว่ามีปัจจัยที่สำคัญ 3 ปัจจัย คือ 1) การปรับกายภาพของพื้นที่ เพื่อให้พื้นที่มีความเหมาะสมต่อการทำเกษตรกรรม เนื่องจากพื้นที่นาข้าวอยู่ในบริเวณพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ชาวนาจึงมีการปรับพื้นที่โดยการสร้างคันดินเพื่อแก้ปัญหาน้ำทะเลรุก การขุดลอกคลองเพื่อระบายน้ำเค็มออกจากพื้นที่นาข้าว และการสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อกักเก็บน้ำจืดไว้ใช้ในพื้นที่ในช่วงที่แล้ง 2) ปัจจัยทางด้านสังคม นาข้าวในพื้นที่ชายฝั่งทะเลมีจำนวนน้อยลงเพราะการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวนาในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลจากการเข้าร่วมโครงการไทยเข้มแข็งปี พ.ศ. 2552 ภายใต้ซึ่งเป็นโครงการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐบาล ทำให้นาข้าวบางส่วนเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันและยางพารา และการขาดทุนจากการปลูกปาล์มน้ำมัน และยางพาราเป็นสาเหตุที่ทำให้พื้นที่ถูกปล่อยทิ้งร้างหรือขายที่ดินให้นายทุน แต่ก็ยังมีชาวนาในตำบลแหลมสนที่ยึดถือและปฏิบัติสืบทอดการทำนาในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ตามวิถีภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนาในพื้นที่ คือ พิธีกรรมข้าวขอ (ข้าวใหม่) คือการจัดงานเลี้ยงคนที่มาช่วยทำนาและการแจกจ่ายเมล็ดข้าวให้คนในชุมชนและการบริจาคเงินเมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวถือเป็นการ ชะกาด (ทำบุญ) ของชาวนามุสลิม นอกจากนั้นชาวนาจะปรับเปลี่ยนพื้นที่เพาะปลูกพืชชนิดอื่นซึ่งเป็นพืชระยะสั้นนอกฤดูกาลทำนา เช่น แตงโม พริก และฟักทอง ทำให้ชาวนามีรายได้เสริมนอกจากการทำนา การปลูกพืชระยะสั้นหมุนเวียนในพื้นที่นาข้าวยังส่งผลให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ที่เกิดจากการใส่ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยอินทรีย์ และปุ๋ยพืชสดจากการปลูกพืชชนิดอื่นในพื้นที่ ผลผลิตข้าวไร่ละ 15 - 20 กระสอบ และ 3) การยอมรับเทคโนโลยีในการผลิตของชาวนา ชาวนาในพื้นที่ใช้เครื่องจักรกล เช่น รถไถแทนแรงงานสัตว์ และการใช้รถเก็บเกี่ยวข้าวทำให้ประหยัดเวลาและทุนแรงงานของชาวนา รวมทั้งการเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสม และทนต่อสภาพพื้นที่ นาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสน อำเภอลง จันทบุรี จึงยังเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ยังคงเคลื่อนไหวและมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา

คำสำคัญ: ชาวนา นาข้าว การคงอยู่ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม พื้นที่ราบชายฝั่งทะเล

บทนำ

ประเทศไทยมีการเพาะปลูกข้าวในทุกภูมิภาคแต่ละภูมิภาคจะมีลักษณะการเพาะปลูกข้าวที่แตกต่างกัน [1] เป็นไปตามสภาพภูมิประเทศ ดิน และอากาศการทำนาปลูกข้าวนับเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้คิดค้นการเพาะปลูกที่เหมาะสม และถ่ายทอดองค์ความรู้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันเป็นมรดกแก่ลูกหลาน [2] โดยในภาคใต้มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวทั้งหมด 1,223,934 ไร่ ซึ่งจำแนกเป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวในภาคใต้ฝั่งตะวันออก 1,058,366 ไร่ และพื้นที่เพาะปลูกข้าวในภาคใต้ฝั่งตะวันตก 165,568 ไร่ พื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันออก หรือฝั่งอ่าวไทย จังหวัดที่มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวมากที่สุดคือ จังหวัดนครศรีธรรมราชมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวจำนวน 383,638 ไร่ รองลงมาคือ จังหวัดสงขลามีพื้นที่เพาะปลูกข้าวจำนวน 270,731 ไร่ และจังหวัดพัทลุงมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวจำนวน 178,254 ไร่ ส่วนในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกจังหวัดที่มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวมากที่สุดคือ จังหวัดสตูล 48,265 ไร่ รองลงมาคือจังหวัดตรังมีพื้นที่เพาะปลูกข้าว 21,629 ไร่ และ จังหวัดกระบี่มีพื้นที่ 5,874 ไร่

5 ทศวรรษที่ผ่านมา [3] การผลิตข้าวในภาคใต้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องโดยในช่วงทศวรรษ 2500-2510 ราคาข้าวในตลาดโลกที่เพิ่มสูงขึ้น ทำให้ชาวนาในภาคใต้ขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำสำคัญ เช่น ลุ่มทะเลสาบสงขลา ลุ่มน้ำปัตตานี ลุ่มน้ำตาปี หลังปี 2510 ชาวนาเริ่มใช้เครื่องจักรกลเข้ามาทดแทนแรงงานคน และตั้งแต่ปี 2515 เมื่อพื้นที่ชลประทานขนาดเล็กและขนาดกลางในภาคใต้ขยายตัวมากขึ้น ชาวนายอมรับเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่มากขึ้น มีการใช้สารเคมี การยอมรับข้าวพันธุ์ลูกผสม การใช้เครื่องจักรก็มากขึ้นมีต้นทุนการผลิตสูงขึ้น แต่เมื่อปี 2520 การทำนาขาดทุนจากภาวะราคาข้าวตกต่ำเมื่อการทำนาไม่ผลตอบแทนต่ำ โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับการผลิตสินค้าเกษตรชนิดอื่น เช่น ยางพารา และกุ้งกุลาดำ ทำให้หลังปี 2525 ชาวนาในภาคใต้เริ่มเปลี่ยนไปปลูกยางพารา และทำนาถั่ว หรือหลายพื้นที่ได้ปล่อยให้นาให้รกร้างทำให้หลังปี 2525 พื้นที่นาขาดลงอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันและมีแนวโน้มรุนแรงขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นคือการปรับตัวของชาวนาต่อสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงแปลง พื้นที่นาข้าวในบางพื้นที่กลายเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ถูกทิ้งร้าง (Relict cultural landscape) [4] ขณะที่นาข้าวในบางพื้นที่ยังคงดำเนินอยู่มีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพของพื้นที่และวิถีการดำรงชีวิตของประชากรในพื้นที่

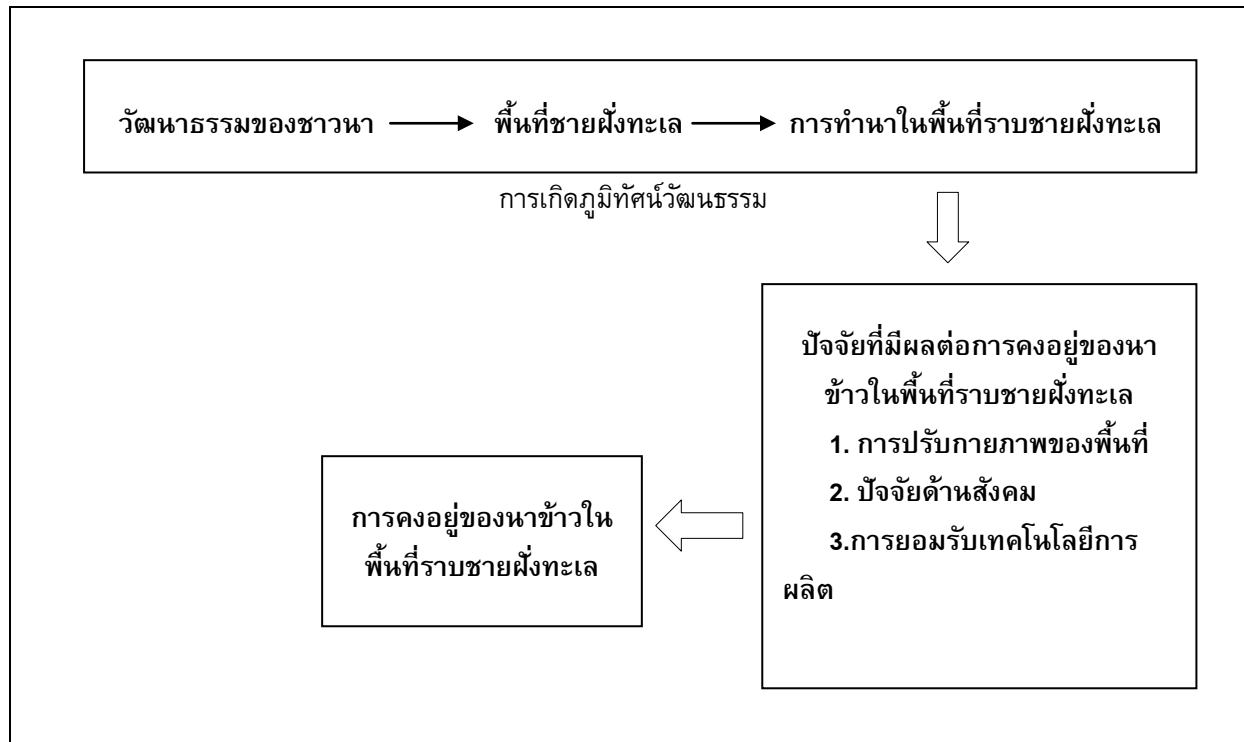
ลงุ เป็นอำเภอในจังหวัดสตูลที่มีพื้นที่ติดกับทะเลอันดามัน อำเภอลงุยังมีนาข้าวและมีการทำนาบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลใน 3 ตำบล คือ ตำบลแหลมสน ตำบลปากน้ำ และตำบลลงุ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลทั้ง 3 ตำบล มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เนื่องจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวไปเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจปาล์มน้ำมัน และยางพารา แต่อย่างไรก็ตามตำบลแหลมสน ยังคงมีชาวนาที่ยังคงสืบสานวัฒนธรรมการทำนาในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล และนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลที่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในตำบลแหลมสน อำเภอลงุ จังหวัดสตูล เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นการใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ทั้งการปรับตัวของชาวนา และการปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิตของชาวนาในพื้นที่ จึงมีความสำคัญที่จะต้องศึกษาว่ามีปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อการคงอยู่ของนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสน เพื่อเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่ชาวนาในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลในพื้นที่อื่นที่สนใจ หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องในการนำแนวทางนี้ไปปรับใช้หรือพัฒนาให้เกิดการคงอยู่ของนาข้าวบริเวณชายฝั่งทะเลต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์การทำนาในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสน อำเภอลงุ จังหวัดสตูล
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสน อำเภอลงุ จังหวัดสตูล

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นปัจจัยที่มีผลต่อการทำนา ทำให้ผู้วิจัยสามารถกำหนดกรอบแนวคิดในงานวิจัยได้ ดังนี้ (รูปที่ 1)

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information) ในการศึกษาครั้งนี้ คือเกษตรกรชาวนาในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสน โดยใช้วิธีเลือกแบบเจาะจงจำนวน 10 คน และผู้นำชุมชน ชาวบ้านทั่วไป และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง จำนวน 5 คน รวมทั้งสิ้น 15 คน

2. เครื่องมือและการเก็บข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีการจดบันทึก การบันทึกเสียง และถ่ายภาพประกอบ ประเด็นการสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล และใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเกี่ยวกับการทำนาในพื้นที่ ระยะเวลาในการดำเนินการเก็บข้อมูล 15 เดือน ระหว่างเดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2555 - ตุลาคม พ.ศ. 2560

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

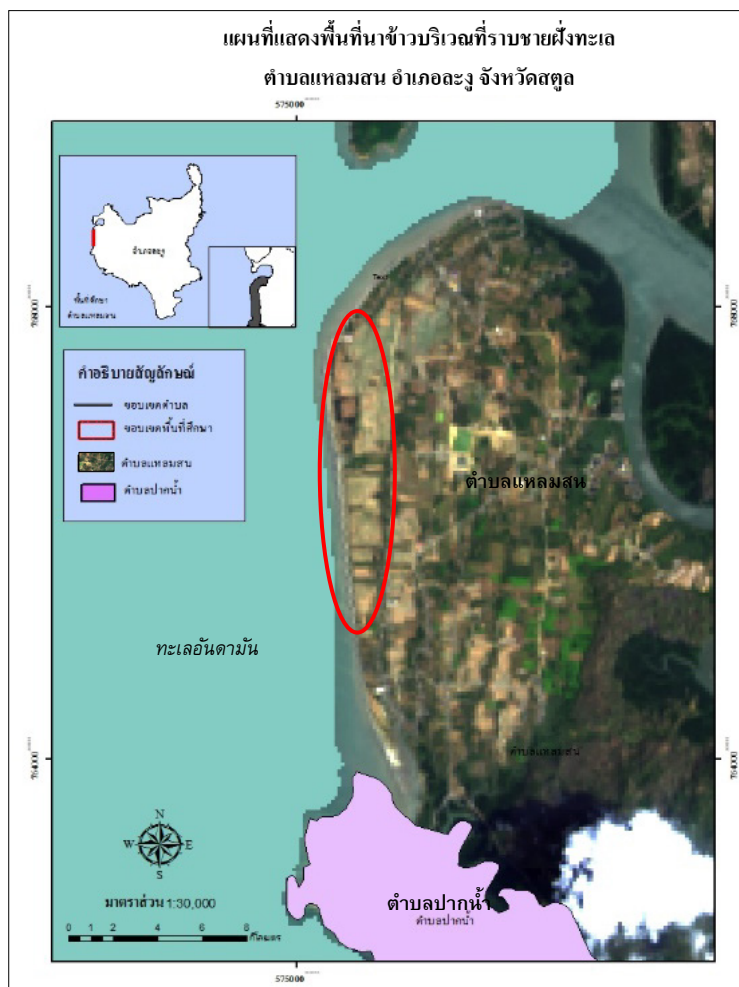
การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้สถิติพรรณนา ร้อยละ ความถี่ และแผนที่ประกอบการอธิบาย

ผลการวิจัย

1. สถานการณ์การทำนาในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล นาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสน อำเภอลงขัน จังหวัดสตูล มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1 - 2 เมตร โดยพื้นที่นาข้าวห่างจากชายฝั่งทะเลประมาณ 800 - 1,000 เมตร (รูปที่ 2) ดินในพื้นที่นาข้าวได้รับความเค็มเนื่องจากการท่วมถึงของน้ำทะเลในช่วงมรสุม และตั้งแต่อดีตนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลจะทำนาและปลูกมะพร้าว การผลิตข้าวนาปีโดยเฉลี่ยแล้วจะได้ผลผลิตข้าวต่อไร่ประมาณ 15-20 กระสอบ

จากการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในระยะเวลา 27 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532-2559 โดยทำการศึกษาบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสน อำเภอลงขัน จังหวัดสตูล เพื่อศึกษาพื้นที่นาข้าวโดยมีขอบเขตการศึกษา 1 กิโลเมตรจากชายฝั่งทะเลในพื้นที่ตำบลแหลมสน อำเภอลงขัน จังหวัดสตูล โดยใช้ข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียม Landsat-5 (ปี พ.ศ. 2532) และ Landsat-8

(ปี พ.ศ. 2559) เป็นข้อมูลเพื่อจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินในการศึกษาพื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลโดยประยุกต์ใช้กับระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์

รูปที่ 2 พื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสน อำเภอละงู จังหวัดสตูล

พบว่า ในปี 2532 ตำบลแหลมสนมีพื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลประมาณ 1,011 ไร่ จากพื้นที่นาข้าวในตำบลแหลมสนทั้งหมดประมาณ 1,613 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 62 ของพื้นที่นาข้าวในตำบลแหลมสน และในปี 2559 ตำบลแหลมสนมีพื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเล ประมาณ 1,194 ไร่ จากพื้นที่นาข้าวในตำบลแหลมสนประมาณ 2,075 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 57 ของพื้นที่นาข้าวในตำบลแหลมสน จากการวิเคราะห์พื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลในตำบลแหลมสนทั้งในปี 2533 และ ปี 2559 แสดงให้เห็นถึงการคงอยู่ของพื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลที่มีมากกว่าร้อยละ 50 ของพื้นที่นาข้าวทั้งหมด

รูปที่ 3 นาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสน อำเภอลงุ จังหวัดสตูล

จากขอการศึกษาในระยะเวลา 27 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532-2559 พื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลในตำบลแหลมสนมีการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์ ทั้งการหันปลูกพืชเศรษฐกิจปลูกปาล์มและยางพาราในพื้นที่นาข้าวตามโครงการของรัฐบาล โครงการไทยเข้มแข็ง ในปี พ.ศ. 2552 การปล่อยที่นาทิ้งร้างและการขายที่ดินให้นายทุนนอกพื้นที่ แต่ถึงจะมีการเปลี่ยนแปลงในช่วงระยะเวลา 27 ปีที่ผ่านมาแต่ในปัจจุบันก็ยังคงมีการคงอยู่ของนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสน อำเภอลงุ จังหวัดสตูลแต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลยังคงมีการทำนาและมีพื้นที่นาข้าวมากกว่าร้อยละ 50 ของพื้นที่นาข้าวทั้งหมดในตำบลแหลมสน (รูปที่ 3)

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของนาข้าวบริเวณราบชายฝั่งทะเลในตำบลแหลมสน การคงอยู่ของนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลในตำบลแหลมสนในอำเภอลงุ จังหวัดสตูล ปัจจุบัน พบว่ามีปัจจัยที่สำคัญ 3 ปัจจัย ดังนี้

2.1 การปรับกายภาพของพื้นที่ เนื่องจากนาข้าวอยู่ในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลจึงมักประสบปัญหาขาดแคลนน้ำจืด และพื้นที่มีปัญหาของการเข้าท่วมของน้ำทะเล ชวนาในพื้นที่ทำการปรับสภาพพื้นที่ให้เกิดความเสียหายน้อยจากการเข้าท่วมของน้ำทะเล โดยการสร้างคันดินกั้นรอบพื้นที่ป้องกันการรุกล้ำของน้ำเค็ม และการขุดลอกคลองเพื่อให้การระบายน้ำที่มีประสิทธิภาพ (รูปที่4) นอกจากคันดินกั้นน้ำแล้วการเข้าถึงของการคมนาคมโดยการสร้างถนนเรียบชายหาดฝั่งทะเลในตำบลแหลมสนนับว่าเป็นถนนเปรียบดังคันดินที่ช่วยกันไม่ให้น้ำทะเลไหลป่าเข้าท่วมพื้นที่นาข้าว นอกจากนี้ชาวนาได้แก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำจืดในการทำนา โดยการสร้างบ่อน้ำไว้ในพื้นที่นาข้าว เพื่อกักเก็บน้ำจืดไว้ใช้ในฤดูกาลทำนา (รูปที่ 5)

รูปที่ 4 การสร้างคันดิน/การขุดลอกคลองกั้นรอบพื้นที่นาข้าวเพื่อป้องกันการรุกล้ำของน้ำทะเล

รูปที่ 5 การสร้างบ่อเก็บน้ำในพื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสน อำเภอลงุ จังหวัดสตูล

2.2 ปัจจัยด้านสังคม ชาวนาในตำบลแหลมสนที่มีความผูกพันกับการทำนาในพื้นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล ปลูกข้าวด้วยจุดประสงค์เพื่อการยังชีพของคนในชุมชนเป็นหลักไม่ใช่เพื่อการค้า การทำนาในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลไม่เคยหายไปจากชุมชน ชาวนายังคงยึดถือและปฏิบัติสืบทอดการทำนาในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ตามวิถีภูมิปัญญาของบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบัน เพราะคนในหมู่บ้านมีความเชื่อกันว่า การกินข้าวที่ปลูกเองจะทำให้ร่างกายแข็งแรง จากการทำนามีพิธีกรรมที่สำคัญที่ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันคือ พิธีกรรมนุรีข้าวหอ (ข้าวใหม่) คือการจัดงานเลี้ยงคนในชุมชนเมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าว มีการแจกจ่ายเมล็ดข้าวที่เก็บเกี่ยวได้เพื่อนำไปเพาะกล้าข้าวในป่ดไปและการจัดเลี้ยงคนในชุมชนหรือเพื่อนบ้านที่มาช่วยทำนา ส่วนการแจกจ่ายเมล็ดข้าวหรือการแบ่งเงินบริจาคถือได้ว่าเป็นการชะกวด หรือการทำบุญให้ทานของชาวนามุสลิมในตำบลแหลมสน นอกจากนั้นนอกฤดูการทำนาพื้นที่นาข้าวจะถูกใช้ในการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจระยะสั้น เช่น แตงโม พักทอง และพริก การปลูกพืชเศรษฐกิจระยะสั้นหมุนเวียนในพื้นที่นาข้าวบริเวณราบชายฝั่งทะเลทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ หน้าดินมีธาตุอาหาร จากการใส่ปุ๋ยและการไถกลบของพืช ในรอบระยะเวลา 1 ปี พื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลในตำบลแหลมสน จะมีรูปแบบการทำเกษตรกรรม ดังตารางที่1 และยังมีการเพิ่มรายได้ในครัวเรือนโดยการรวมกลุ่มอาชีพในชุมชน เช่นกลุ่มแปรรูปอาหารทะเล กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ เป็นต้น

ตารางที่ 1 รูปแบบการทำเกษตรกรรมในพื้นที่นาข้าวบริเวณราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสน

พืชระยะสั้นที่ปลูก ในพื้นที่นาข้าว	เดือน											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ข้าวนาปี	■									■	■	■
แตงโม			■	■	■							
พริก			■	■	■							
ผักทอง			■	■	■							
ไม่มีการเพาะปลูกพืช						■	■	■	■	■	■	■

2.3 การยอมรับเทคโนโลยีในการผลิตของชาวนา เนื่องจากนาข้าวอยู่ในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล จึงทำให้ดินที่ปลูกข้าวได้รับอิทธิพลความเค็มจากน้ำทะเลทำให้ดินบริเวณนี้มีลักษณะเป็นดินเค็ม ในช่วงเริ่มแรกของการทำนาชาวนาในพื้นที่ไม่ค่อยนิยมใส่ปุ๋ยในนาข้าวทำให้ได้ผลผลิตน้อยประมาณไร่ละ 5-7 กระสอบ แต่ปัจจุบันมีการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องเข้ามาแนะนำการใส่ปุ๋ยเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวทำให้ชาวนาหันมาใส่ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยอินทรีย์ในปริมาณมากขึ้นเพื่อปรับปรุงดินให้มีความเหมาะสมสำหรับการปลูกข้าว โดยใส่ปุ๋ยเคมีที่มีสัดส่วนของธาตุอาหาร N-P-K โดยใส่สูตร 13-13-21 และสูตร 15-15-15 ปัจจุบันทำให้ได้ผลผลิตข้าวประมาณไร่ละ 15 - 20 กระสอบ นอกจากนั้นในปัจจุบันชาวนาได้มีการปรับตัวเพื่อการคงอยู่ด้วยการยอมรับเทคโนโลยีการผลิตข้าวโดยการไถรถไถแทน วัว ควายในการไถนา และการใช้รถเก็บเกี่ยวข้าวเพื่อแก้ปัญหาลาดแรงงานของครัวเรือน รวมทั้งพันธุ์ข้าวที่นิยมนำมาเพาะปลูกคือ ข้าวพันธุ์ราชินี และข้าวพันธุ์ปทุมธานี นอกเหนือจากข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่ปลูกมาดั้งเดิม

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

จากการศึกษาการคงอยู่ของนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลในตำบลแหลมสน อำเภอลงขัน จังหวัดสตูล พบว่า ในช่วงระยะ 27 ปี (ปี 2532-2559) มีการเปลี่ยนแปลงโดยพื้นที่นาข้าวลดลงเนื่องจากการของการปรับเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวเพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน และยางพารา การประสบปัญหาการขาดทุนจึงปล่อยที่นาให้ทิ้งร้าง แต่ในปัจจุบันยังคงมีพื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลมากกว่าร้อยละ 50 ของพื้นที่นาข้าวทั้งหมดในตำบลแหลมสน โดยการคงอยู่ของนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลในตำบลแหลมสนในปัจจุบันประกอบด้วยปัจจัยดังนี้

1. การปรับสภาพของพื้นที่ ซึ่งถือเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ชาวนาในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลตำบลแหลมสน สามารถคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากเป็นแก้ปัญหาหน้าทะเลรุกล้ำด้วยการสร้างคันกันน้ำทะเล การขุดลอกคลองเพื่อระบายน้ำเค็มออกจากพื้นที่นา

ข้าว หรือการสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อกักเก็บน้ำจืดเพื่อใช้ในพื้นที่ โดยมีการปรับพื้นที่แบบเดียวกันกับการจัดการพื้นที่นาข้าวของชาวนาชุมชนชนบทมาก จังหวัดนครศรีธรรมราช [5] ซึ่งมีพื้นที่นาข้าวอยู่ติดกับชายฝั่งทะเล เมื่อถึงหน้ามรสุมชาวนาต้องเสี่ยงกับน้ำทะเลหนุนเข้าท่วมนาข้าว น้ำฝนจึงถือได้ว่าเป็นความมั่นคงของชาวนา คนในชุมชนชนบทจึงพยายามหาหนทางดูแลและกักเก็บน้ำให้มีเพียงพอสำหรับการเจริญเติบโตของต้นข้าวในแต่ละฤดูกาล นอกจากนี้ยังมีลำคลองที่ส่งน้ำจืดเข้าสู่นาข้าวและยังช่วยป้องกันน้ำทะเลซึ่งอาจรุกตัวเข้าท่วมนาข้าวในบางฤดูกาล

2. ปัจจัยด้านสังคม การปรับตัวของชาวนาพบว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการคงอยู่ของพื้นที่นาข้าว เพราะการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวนาในพื้นที่นาข้าวบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลโดยพื้นที่นาข้าวบางส่วนได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นพื้นที่เพาะปลูก ปาล์มน้ำมัน และยางพาราในปี พ.ศ. 2552ตามโครงการไทยเข้มแข็งจากการสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐทำให้พื้นที่นาข้าวลดลง จากปัญหาการขาดทุนในการปรับเปลี่ยนนาข้าวจึงต้องปล่อยเป็นพื้นที่นาร้าง หรือขายที่ดินให้นายทุนนอกพื้นที่เข้ามาลงทุน จึงทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมทั้งทางบวกและทางลบ ชาวนาที่ยังคงทำนาในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลในตำบลแหลมสน มีการปรับตัวในการทำการเกษตรในพื้นที่ โดยการปลูกพืชระยะสั้น เช่น แตงโม ผักทองและพริก ในพื้นที่นาข้าวนอกฤดูกาลทำนา และการประกอบอาชีพเสริมนอกฤดูกาลทำนา อาทิเช่น ทำประมง ทำให้ชาวนามีรายได้เสริมนอกฤดูกาลทำนาเป็นรายได้ในการใช้จ่ายในครัวเรือน เปรียบเทียบกับ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาในชุมชนเจดีย์งาม อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา [6] การปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่นาไปเป็นการทำสวนปาล์ม การปลูกสร้างที่พักเพื่อรองรับการท่องเที่ยว หรือปล่อยให้เป็นนาว่างเปล่า ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวนาในชุมชน ชาวนาบางรายประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต แต่บางรายล้มเหลว จึงส่งผลให้เกิดความแตกต่างเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมทั้งทางบวกและทางลบ

3. การยอมรับเทคโนโลยีในการผลิตข้าวของชาวนา การใช้รถไถแทนแรงงานสัตว์ การใช้รถเกี่ยวข้าว หรือพันธุ์ข้าวที่คงทนต่อสภาพพื้นที่ การปรับตัวในรูปแบบต่างๆของชาวนาคงอยู่ไปกับภูมิปัญญาของท้องถิ่นทำให้เกิดการคงอยู่ของนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล สอดคล้องกับการวิจัยการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของสังคมชาวนาลุ่มน้ำชี [7] พบว่า การพยายามปรับตัวในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป โดยตั้งอยู่บนฐานของทุนที่มีอยู่และพยายามสร้างและฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง เป็นกลยุทธ์หนึ่งในการลดความเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมโลก

ภายใต้ปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ทั้ง 3 ปัจจัย คือ การปรับกายภาพของพื้นที่ ปัจจัยด้านสังคม และการยอมรับเทคโนโลยีในการผลิตของชาวนาซึ่งถือเป็นการปรับตัวของชาวนาในการจัดการเชิงพื้นที่โดยการปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต ทำให้นาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสนมีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นในอนาคตของการคงอยู่ของนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ตำบลแหลมสน อำเภอลงขัน จังหวัดสตูล เป็นการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมการทำนาของชาวนามุสลิม และสานภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป ทั้งยังเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจเสริมสร้างรายได้ภายในชุมชนและการคงอยู่ของนาข้าวในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลยังเป็นอาชีพให้คนในชุมชนลดการย้ายถิ่นของคนในพื้นที่ และผลการวิจัยนี้สามารถนำไปเป็นแนวทางในการจัดการพื้นที่นาข้าวบริเวณพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล โดยการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐผู้นำชุมชนและเกษตรกรเพื่อกำหนดกรอบนโยบายและการส่งเสริมการทำนาในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลต่อไป

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาบทบาทและหน้าที่ของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมการทำนาในพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล และสนับสนุนให้เกิดการคงอยู่ของพื้นที่นาข้าว

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีด้วยความกรุณาอย่างยิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิสกร กล้าณรงค์ ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักที่คอยชี้แนะและให้คำแนะนำที่มีคุณค่าแก่ผู้วิจัย จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้ด้วย และผู้วิจัยขอขอบคุณมหาวิทยาลัยทักษิณที่สนับสนุนทุนในการทำวิจัย

บรรณานุกรม

- [1] สมพร อิศวิลานนท์. พลวัตเศรษฐกิจการผลิตข้าวไทย. ฉบับพิมพ์ครั้งที่1. สำนักพิมพ์ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์; 2552.
- [2] สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2558). สถานการณ์ผลิตข้าว ปี 2559. กรุงเทพฯ : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2558, จาก<http://www.oae.go.th/main.php?filename=index>.
- [3] วีระศักดิ์ คงฤทธิ์ และ สุวัจน์ เพชรรัตน์. (2556). พลวัตเศรษฐกิจข้าวในภาคใต้ของประเทศไทย. โครงการการเสริมสร้างความเข้มแข็งงานวิจัยเชิงนโยบายเกษตร. กรุงเทพมหานคร.
- [4] หัตยา สิริพัฒนากุล. (2550). ภูมิทัศน์วัฒนธรรม. จุลสารอิโคโมสไทย. 10, หน้า 2-3.
- [5] ชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ. (2558). พลวัตการผลิตของชาวนาชุมชนชนบทนาบก : จากนาข้าวสู่นาทุ้ง. วารสารบัณฑิตศึกษา มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยทักษิณ. 4 (1), หน้า 197-217.
- [6] ชัญญา สว่าง และ อุทัย ปริญญาสุทธินันท์. (2557). นาข้าวระโนด วิถีชีวิตชาวนาที่เปลี่ยนแปลงท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์. วารสารบัณฑิตศึกษา มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ 3(1), หน้า 109-124.
- [7] กนกพร รตนสุธีระกุล. (2557). การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของสังคมชาวนาลุ่มน้ำชีกรณีศึกษา: บ้านหนองผือ ต.หนองบัว อ.โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม. วารสารเกษตรศาสตร์(สังคม) 35(3), หน้า 447-459.